

ЗЕМЕЛЬНЕ, АГРАРНЕ ТА ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

УДК 349.422.2(477)

А.А. Білека

кандидат юридичних наук
Класичний приватний університет

ПРАВИЛА ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ОБСЛУГОВУЮЧОГО КООПЕРАТИВУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ

Статтю присвячено науково-теоретичному обґрунтуванню механізмів і розробці практичних рекомендацій щодо вдосконалення та підвищення результативності й ефективності локального нормативно-правового регулювання діяльності сільськогосподарських кооперативів.

Ключові слова: сільськогосподарський кооператив, член сільськогосподарського кооперативу, локальне правове регулювання, локальний нормативно-правовий акт, Статут, Правила внутрішньогосподарської діяльності.

I. Вступ

Як слушно зауважує відомий економіст-аграрник В. Зіновчук, кооперативи є невід'ємною складовою ринкової економіки, вони – не лише тип підприємства чи форма господарювання, а й ідеологія виживання сільськогосподарського товаровиробника за умов ринкової економіки [1, с. 42], бо саме кооперативний рух, кооперація дають змогу поєднувати приватну власність, конкурентну боротьбу, ринкове господарство, справжню демократію з можливістю відчувати себе господарями.

Важливим правовим засобом належного здійснення заходів з реформування суспільних відносин в аграрному секторі економіки є науково обґрунтована, взаємоузгоджена система аграрного законодавства України. Останнє повинно відігравати роль не лише в регулюванні існуючих суспільних аграрних відносин, а й у побудові стратегії розвитку економіки України в цілому та сільського господарства зокрема на нових соціально зорієнтованих засадах. Сучасне аграрне законодавство України повинно сприяти демократизації управління сільським господарством. Одним із проявів цих процесів є розширення ролі та значення локальних нормативно-правових актів як джерел аграрного права.

Професори Г. Бистров та М. Козирь справедливо зазначають: “В умовах ринкових відносин підвищується роль локальних нормативних актів, які забезпечують реальне здійснення сільськогосподарськими кооперативами, акціонерними товариствами, державними сільськогосподарськими підприємствами свободи аграрного підприємництва,

зокрема права вільного розпорядження своїм майном. Взаємозв'язок демократичних принципів управління сільськогосподарськими комерційними організаціями і саморегулювання виражається в локальних нормативних актах як джерелах аграрного права. Аграрна реформа відкрила нові можливості для підвищення ролі та значення локальних нормативних актів” [2, с. 70–71].

Удосконалення аграрного законодавства України передбачає розширення сфер правового регулювання аграрних ринкових відносин, а також забезпечення їх розвитку, збалансування інтересів держави і сільськогосподарських товаровиробників, збагачення аграрно-підприємницьких відносин та організаційно-правових форм їх реалізації. Щодо проблем удосконалення аграрного кооперативного законодавства, то вони певною мірою стосуються не менш важливого питання про перспективи розвитку або існування взагалі кооперативного сектору в сільському господарстві України, особливо виробничої кооперації.

Теоретичною базою дослідження стали праці С. Алексєєва, О. Батигіної, З. Беляєвої, Г. Бистрова, С. Василюка, М. Ващишин, Я. Гасцької-Колотило, В. Гайворонського, О. Гафурової, А. Гетьмана, В. Єрмоленка, О. Іванова, М. Козиря, В. Корнієнко, П. Кулинич, Т. Курман, В. Мілаш, М. Палладіної, О. Петришина, М. Петришиної, О. Погрібного, Б. Полякова, Т. Проценко, П. Рабіновича, В. Самігулліна, В. Семчика, О. Скакун, А. Статівки, Н. Титової, В. Уркевича, В. Федоровича, М. Цвіка, М. Шульги, В. Янчука та інших провідних учених-юристів.

Отже, 19.01.2013 р. набула чинності нова редакція Закону України “Про сільськогос-

подарську кооперацію”, яка встановлює, що відтепер ним регулюються лише окремі питання діяльності сільськогосподарських кооперативів, тоді як загальні правила їх створення, функціонування і ліквідації встановлюються Законом України “Про кооперацію”, до якого також були внесені необхідні зміни.

Отже, у сучасних умовах формування ринкової організаційної структури сільського господарства особливої актуальності набувають проблеми науково-теоретичного обґрунтування механізмів і розробки практичних рекомендацій щодо вдосконалення та підвищення результативності й ефективності локального нормативно-правового регулювання діяльності сільськогосподарських кооперативів. Зазначимо, що на сьогодні проблеми підготовки Правил внутрішньогосподарської діяльності не знайшли чіткого вирішення в аграрно-кооперативному законодавстві України.

II. Постановка завдань

Мета статті – розглянути деякі проблеми локального правового регулювання внутрішньогосподарської діяльності сільськогосподарських кооперативів.

У дослідженні використано системний, структурний, порівняльно-правовий, формально-логічний наукові методи, комплексний науковий підхід, а також інші методи наукового пізнання. Висновки, зроблені в результаті дослідження, ґрунтуються на конституційних нормах, аналізі аграрного, земельного, кооперативного законодавства, досягненнях аграрно-правової та земельно-правової наук.

III. Результати

Засновниками та членами сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу можуть бути виробники сільськогосподарської продукції – юридичні та/або фізичні особи, які зробили вступний і пайовий внески у розмірах, визначених загальними зборами кооперативу, дотримуються вимог статуту, мають право ухвального голосу та беруть участь у господарській діяльності кооперативу. Засновники сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу після його державної реєстрації набувають статусу членів кооперативу. Фізичні особи можуть бути членами кооперативу, якщо вони досягли 16-річного віку і виявили бажання брати участь у діяльності кооперативу.

До набуття чинності нової редакції Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію” у сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах України локальним нормативно-правовим актом, що мав найбільший після Статуту ступінь універсальності та встановлював механізми й способи реалізації особливостей їх господарської діяльності, були Правила внутрішнього розпорядку.

На жаль, при підготовці цього локального нормативно-правового акта на місцях досить часто виникали труднощі через нерозуміння предмета правового регулювання тощо. Тому сільськогосподарські кооперативи їх практично перестали приймати. Подібну ситуацію значною мірою провокувала відсутність Примірних правил внутрішнього розпорядку, які б полегшували сільськогосподарським кооперативам на місцях розробку своїх власних Правил.

Зрозуміло, що такий стан речей був вкрай незадовільним і потребував виправлення.

Слід позитивно відзначити, що на сьогодні ст. 8 нової редакції Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію” передбачає для обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів необхідність розробки Правил внутрішньогосподарської діяльності, а також відомості, які повинні в них міститися. На сільськогосподарські виробничі кооперативи Законом цей обов’язок не поширюється.

При цьому Примірні правила внутрішньогосподарської діяльності сільськогосподарського кооперативу має розробити Міністерство аграрної політики та продовольства України. Але, на жаль, поки що цей рекомендаційний акт відсутній.

Слід погодитись із В. Панченко, яка зазначає, що локальний нормотворчий процес у сільськогосподарських підприємствах – це закріплена законодавством компетенція органів управління сільськогосподарських підприємств щодо загальних правил поведінки, пов’язаних зі здійсненням дій із розробки, прийняття, внесення змін та доповнень у приписи внутрішньогосподарських деталізуючих або конкретизуючих локальних нормативно-правових актів, а внутрішньогосподарські локальні нормативно-правові акти сільськогосподарського підприємства – це належно оформлені нормативно-правові акти компетентних органів сільськогосподарського підприємства, як юридичної особи, що чинні тільки в межах такого конкретного підприємства з метою врегулювання внутрішніх відносин і які є загальнообов’язковими для виконання керівниками, спеціалістами, членами, найманими працівниками [3, с. 16].

Правила внутрішньогосподарської діяльності кооперативу є нормативним документом кооперативу, що встановлює механізми та способи реалізації положень статуту кооперативу з урахуванням особливостей його господарської діяльності.

Юридичну сутність Правил внутрішньогосподарської діяльності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу можна простежити через розгляд співвідношення Правил внутрішньогосподарської діяльності та Статуту сільськогосподарського обслуго-

вуючого кооперативу. Так, Статут у системі локальних нормативно-правових актів сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу є загальним, а Правила внутрішньогосподарської діяльності є складовою цією системою і виступають формою доповнення та конкретизації положень Статуту. Норми, які містяться і закріплені в Правилах внутрішньогосподарської діяльності, є юридично значущими, оскільки містять визначені імператив для тих, кому адресовані, є обов'язковими, і їх слід пов'язувати з визначеними правовими наслідками. Правила внутрішньогосподарської діяльності отримують санкцію від органу управління і є базою для подальшої локальної нормотворчої роботи в сільськогосподарському обслуговуючому кооперативі.

Цей локальний нормативно-правовий акт на основі Статуту сільськогосподарського кооперативу регламентує порядок організації надання послуг членам кооперативу відповідно до переліку видів його діяльності, визначеного статутом; вимоги щодо документального оформлення зобов'язань членів кооперативу перед кооперативом щодо участі у його господарській діяльності; механізм визначення розміру додаткового паю кожного члена кооперативу та його сплати, загальної частки пайових внесків асоційованих членів у пайовому фонді кооперативу, розміру та нарахування кооперативних виплат у розрізі видів діяльності кооперативу; вимоги щодо ціноутворення та фінансових відносин. Правила внутрішньогосподарської діяльності можуть містити й інші пов'язані з особливостями діяльності кооперативу положення, що не суперечать вимогам законодавства.

Правила внутрішньогосподарської діяльності повинні розроблятися відповідно до Законів України "Про кооперацію", "Про сільськогосподарську кооперацію", інших нормативно-правових актів України та статуту кооперативу.

На нашу думку, Правила внутрішньогосподарської діяльності можуть мати таку структуру: загальні положення, порядок організації й умови надання послуг членам кооперативу, зобов'язання щодо участі у діяльності кооперативу, вступні та пайові внески членів кооперативу, система ціноутворення та фінансові відносини з членами кооперативу тощо.

У розділі "Загальні положення" необхідно зазначити нормативно-правову основу діяльності кооперативу та сферу господарської діяльності відповідно до Статуту тощо.

Розділ "Порядок організації та умови надання послуг членам кооперативу" має встановлювати вимоги щодо постачання матеріально-технічних засобів виробництва, збуту, послуг зі зберігання та переробки

продукції на давальницьких умовах, використання сільськогосподарської техніки, виробництва продукції у господарствах, умови постачання продукції кооперативу, умови використання сільськогосподарської техніки тощо.

У розділі "Зобов'язання щодо участі у діяльності кооперативу" повинні бути закріплені положення про те, що загальними умовами членства в кооперативі є зобов'язання членів кооперативу щодо особистої участі у господарській діяльності кооперативу. Самі зобов'язання обумовлюються у вигляді особливих умов для кожного члена в заяві про вступ до кооперативу. Також до цього розділу слід включити положення про документальне оформлення зобов'язань, тривалість зобов'язань, зобов'язання щодо використання техніки й обладнання, зобов'язання щодо постачання продукції до кооперативу, зобов'язання щодо закупівлі матеріально-технічних ресурсів та засобів виробництва, а також передбачити право брати додаткові зобов'язання та наслідки недотримання зобов'язань щодо участі у діяльності кооперативу.

Розділ "Вступні та пайові внески членів кооперативу" має закріплювати здійснення вступних внесків кожною фізичною і юридичною особою у грошовій формі, механізм формування паю члена кооперативу, обов'язкові пайові внески, додаткові пайові внески, цільові внески, пайові внески асоційованих членів, форму й умови сплати пайових внесків, а також порядок здійснення пайових внесків у майновій формі, здійснення пайових внесків шляхом передачі права користування земельною ділянкою, передачу паїв, реєстрацію й облік пайових внесків, повернення пайових внесків при виході з кооперативу тощо.

У розділі "Система ціноутворення та фінансові відносини з членами кооперативу" регламентується встановлення попередніх цін, умови та порядок розрахунків за надані кооперативом послуги, умови оплати та надання відстрочки членам кооперативу, порядок ведення у бухгалтерському обліку кооперативу окремих рахунків, на яких обліковуються операції між кооперативом і кожним членом, фінансова звітність кооперативу, розподіл доходу кооперативу.

Оскільки Закон України "Про сільськогосподарську кооперацію" прямо вказує, що Правила внутрішньогосподарської діяльності можуть містити й інші пов'язані з особливостями діяльності кооперативу положення, що не суперечать вимогам законодавства, то видається можливим включити до цього локального нормативно-правового акта й інші розділи, котрі деталізують положення Статуту, наприклад, "органи управління", "членство", "майно" тощо.

Відзначимо, що дія сільськогосподарських кооперативних актів є найбільш ефективною в умовах громадянського суспільства, що передбачає високий рівень правової культури та самоорганізації громадян. Функціонування в суспільстві великої кількості недержавних інститутів, метою діяльності яких є виявлення й аналіз нагальних суспільних проблем, охорона й захист індивідуальних і колективних прав своїх членів, залучення громадськості та широкого професійного загалу до публічного обговорення цих проблем, дає можливість виробити на сільськогосподарському кооперативному рівні такі шляхи їх вирішення, які згодом можуть стати загальноприйнятою загальнообов'язковою нормою.

IV. Висновки

Отже, сільськогосподарська кооперація посідає особливе місце у вирішенні завдань захисту селян як учасників аграрно-кооперативних відносин в умовах жорсткої конкуренції та неналежної підтримки з боку держави. Загальновідомо, що у високорозвинутих країнах, і передусім у країнах Західної Європи і Японії, кооперація розвинута досить широко, що зумовлено як історичними традиціями господарювання на кооперативних засадах, так і її ефективністю в умовах ринкових відносин, зважаючи на соціально-підприємницьку сутність кооперативних відносин.

Оскільки локальні (внутрішньогосподарські) нормативно-правові акти сільськогосподарських кооперативів є підзаконними, тобто мають нормативно-правовий характер, то закономірно їх вважати складовими аграрного законодавства, тобто однією із форм зовнішнього вираження норм аграрного права.

Аграрно-кооперативне законодавство характеризується у сучасних умовах випереджальним локальним регулюванням, яке виникає як реакція на недоліки чинної державної нормативно-правової системи. При цьому локальними засобами або компенсується відсутність загальнодержавних норм і таким чином відбувається заповнення прогалів у правовому регулюванні, або навіть викристалізуються певні корективи до актів централізованих державних органів, які відстають від сучасного реагування на потреби економічного розвитку. Наприклад, відсутність загальних норм, які повинні врегульовувати певні відносини у сільськогосподарських кооперативах, зумовлює необхідність заповнювати ці прогалівни у локальному порядку, тоді локальні норми ми можемо справедливо назвати первісними (наприклад, норми, які регулюють земельні, трудові відносини у сільськогосподарських кооперативах у Статуті кооперативу, Правилах внутрішньогосподарської діяльності).

Правила внутрішньогосподарської діяльності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу – це локальний нормативно-правовий акт сільськогосподарського кооперативу, тобто правова форма вираження децентралізованих правових норм загального та спеціального законодавства про сільськогосподарську кооперацію у вигляді офіційного юридичного документа органів управління сільськогосподарського кооперативу, що конкретизують, деталізують та спеціалізують їх зміст і певною мірою є засобом усунення законодавчих прогалів стосовно умов кожного сільськогосподарського кооперативу. Вони на основі Статуту регламентують порядок надання послуг членам кооперативу, документальне оформлення зобов'язань членів кооперативу перед кооперативом, механізм визначення розміру паю члена кооперативу та його сплати, розміри кооперативних виплат і вимоги щодо ціноутворення та фінансових відносин тощо. Тобто у Правилах внутрішньогосподарської діяльності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу головним є широкий комплексний предмет правового регулювання: земельно-правові локальні норми; локальні норми про працю у сільськогосподарських кооперативах; організаційно-управлінські локальні норми; локальні норми стосовно майнових відносин; фінансові локальні норми тощо.

З огляду на оновлення Закону України "Про сільськогосподарську кооперацію", закономірно, що наявність Правил внутрішньогосподарської діяльності у сільськогосподарському обслуговуючому кооперативі сприятиме подальшому розвитку і вдосконаленню кооперативної демократії.

Усі питання, які стосуються внутрішньогосподарської діяльності, Правилами врегулювати неможливо, тому це можуть зробити безпосередньо органи управління сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу шляхом прийняття відповідних рішень у будь-якій формі, у тому числі відмінній від Правил. Так, загальні збори, як вищий орган управління сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, можуть приймати рішення з ряду питань, які або не знайшли відображення у Статуті сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу чи Правилах внутрішньогосподарської діяльності, або ж закріплені там у загальному вигляді. Проте загальне спрямування Статуту, Правил внутрішньогосподарської діяльності має бути дотримано у цих документах, тобто регулювання повинно здійснюватися у межах засад, визначених у кооперативному законодавстві, Статуті та Правилах внутрішньогосподарської діяльності.

Враховуючи, що на сільськогосподарські виробничі кооперативи нова редакція Зако-

ну України "Про сільськогосподарську кооперацію" не поширює обов'язок приймати Правила внутрішньогосподарської діяльності, а ст. 34 Закону України "Про кооперацію" прямо вказує, що трудові відносини в кооперативних організаціях регулюються цим Законом, законодавством про працю, статутами кооперативних організацій та правилами їх внутрішнього розпорядку, вбачаємо, що підготовка Примірних правил внутрішнього розпорядку для сільськогосподарських виробничих кооперативів з урахуванням специфіки трудових відносин у них здатна певною мірою вирішити проблему ефективного правового регулювання трудових, земельно-трудова тощо відносин цих суб'єктів господарювання. А розробити Примірні правила внутрішнього розпорядку сільськогосподарських виробничих кооперативів во-

чевидь має Міністерство аграрної політики та продовольства України.

Список використаної літератури

1. Зіновчук В.В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу / В.В. Зіновчук. – К. : Логос, 1999. – 256 с.
2. Аграрное право : учеб. для вузов / [под ред. проф. Г.Е. Быстрова и проф. М.И. Козыря]. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Юристъ, 2000. – 640 с.
3. Панченко В.В. Внутрішньогосподарські локальні нормативно-правові акти сільськогосподарських підприємств як форма аграрного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / В.В. Панченко ; Національний університет "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". – Х., 2011. – 22 с.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2013.

Билека А.А. Правила внутривозвиственной деятельности сельскохозвиственного обслуживающего кооператива: теоретические и практические основы

Статья посвящена научно-теоретическому обоснованию механизмов и разработке практических рекомендаций относительно усовершенствования и повышения результативности и эффективности локального нормативно-правового регулирования деятельности сельскохозвиственных кооперативов.

Ключевые слова: сельскохозвиственный кооператив, член сельскохозвиственного кооператива, локальное правовое регулирование, локальный нормативно-правовой акт, Устав, Правила внутривозвиственной деятельности.

Bileka A. Rules of internal activity of agricultural service co-operative: theoretic and practical principles

The article deals with the research and theoretical grounding of mechanisms and working out of practical recommendations with the aim to improve and increase effectiveness and efficiency of legal normative and legal adjustment of agricultural cooperatives.

Key words: agricultural co-operatives, member of agricultural co-operative, local legal regulation, local regulatory legal act, Statute, Rules of internal activity.